

Ömer Faik ANLI*

Doğruluğun Uygunluk Kuramı ve Bilimsel Açıklama Modeli Bağlamında Pozitivizm ve Hempel

Özet

Pozitivizm, geleneksel felsefi anlayışların büyük bir bölümünü ve bu anlayışların açığa çıkardığı problemleri metafizik olarak adlandırarak kendisinden ayırmaktadır. Fakat bununla birlikte, kendisi, Platon ve Aristoteles'te kökleri bulunan doğruluğun uygunluk kuramının izleyicisidir. O halde, pozitivizm, bu kuramı kabul ederek bilimsel bilgiyi kendisine konu edindiğinde, epistemoloji tarihinin bilgiye ve 'doğruluk'a ilişkin problemini de devralmış olmaktadır. Ancak, pozitivizmin konu edindiği bilgi, geleneksel felsefi bilgi olan epistmeden farklıdır. Bu bilgi, 19. yüzyıl biliminden doğmuştur ve felsefi düşünce için yeni bir boyuttur. Bu metinde, pozitivizmin 'yeni'liği ve uygunluk kuramı bağlamında gelenekselliği Hempel düşüncesi üzerinden ele alınacak ve tartışılacaktır.

Anahtar Sözcükler

Pozitivizm, Doğruluk, Uygunluk Kuramı, Hempel, Bilimsel Açıklama.

Positivism and Hempel in the Context of Correspondence Theory of Truth and Model of Scientific Explanation

Abstract

Positivism was separated itself from traditional philosophical approaches and problems by calling them 'metaphysical'. But by the way, positivism is the successor of the correspondence theory of truth which has roots in Plato and Aristotle. Therefore when positivism make the scientific knowledge subject to itself with accepting the correspondence theory, it takes over the problem of truth and knowledge from the history of epistemology. As the subject of positivism, the knowledge is different from the traditional philosophical knowledge, episteme. This kind of knowledge raises from 19th century science and it is a new dimension for philosophical thinking. In this study, the novelty and the traditionality of positivism will be investigated in the context of Hempel's thought.

Key Words

Positivism, Truth, Correspondence Theory, Hempel, Scientific Explanation.

---

* A.Ü. DTCF Felsefe Bölümü, Bilim Tarihi Anabilim Dalı Araştırma Görevlisi

Pozitivizm, kendisini önceki felsefi anlayışlara ve bu anlayışların açığa çıkardığı problemlere bir tepki olarak öne sürüyor olsa da, temelde Platon ve Aristoteles'e dek geriye giden doğruluğun uygunluk kuramının izleyicisi ve bu anlayışın inceltilmiş hali olarak görülebilir. Bu anlamda pozitivizmin eskiyle ya da metafizikle arasına mesafe koyan yeniliği, neredeyse felsefe tarihi ile yaşıt olan 'bilgi' ve 'doğruluk'a ilişkin felsefi sorunun 19. yüzyılda bilimde görülen dönüşümler ışığında yeniden ele alınmasından ve 'yeni' koşullar altında değerlendirilmesinden başka bir şey değildir. Bu yüzyılda epistemolojik sorunlara bakışı büyük oranda değiştiren ve pozitivizmin de ana konusunu oluşturan 'yeni koşul' bilimin felsefeden bağımsızlaşarak, felsefenin daha önce yaptığı bilim tanımına uymayacak bir karakterde kendisini göstermesi ve başarı kazanmasıdır. Bu başarı, bilimsel bilgi ya da aynı anlama gelecek biçimde bilimin ortaya koyduğu 'doğru bilgi' yoluyla somut 'ilerleme'nin gözlenmiş olmasıdır. Bu gözlem, bilimsel bilginin ürünlerinin insan yaşamına gitgide daha çok noktada temas etmeye başlaması ile insanın özellikle doğa karşısında acziyetinin azalmakta ve Baconcu anlamda güç kazanmakta olduğu yönündedir. Bu anlamda 'ilerleme'yi sağlayan 'bilimsel bilginin' doğasının anlaşılması ihtiyacı dönemin felsefesinin temel yönelimini belirlemiştir.

Pozitivizm, bilimsel bilgiyi kendisine konu edindiğinde, epistemoloji tarihinin bilgiye ve bilginin ayırıcı özelliği olarak kabul edilen 'doğruluk'a ilişkin problemini de devralmış olmaktadır. Ancak pozitivist düşünürlerin karşısındaki bilgi modeli, bu kez felsefenin kendi içerisinden türettiği bir bilgi anlayışı değil, -geleneksel anlamıyla-felsefeden bağımsızlaşmış 19. yüzyıl bilimidir. Artık amaç, bilimsel bilginin doğasını kavrayarak bilimsel bilgi ile bilimsel olmayan bilgiyi ayırt etmekte kullanılacak bir sınırlandırma ayraç belirleyebilmektir. Böylece anlamsız olan metafizik, bilimden kesin olarak ayrılacaktır. Hempel'in de dahil olduğu pozitivist düşünürleri kendinden öncekilerden ayıran ve ortaya koydukları kuramı 'bilgi kuramı' (*theory of knowledge*) kılan en önemli fark budur. Bu yaklaşım içerisinde 'doğrulama' / 'doğrulanabilirlik' hem bilimsel bilgiyi hem de bilimin kendisini karakterize eden özellik olarak ortaya çıkmış ve bilimsellik iddiası taşıyan her kuramın bu özelliği taşıması beklenmiştir. Bu çalışmada, 'bilgi', 'doğruluk' ve 'doğruluğun uygunluk kuramı' ontolojik boyutu ile birlikte değerlendirilerek Hempel bağlamında pozitivizmin bu kavramları ve kuramı 'doğrulanabilirlik' çerçevesinde nasıl ele aldığı gösterilmesi amaçlanmaktadır.

1. Geleneksel Anlamda Doğruluk ve Uygunluk Kuramı

'Doğruluk nedir?' sorusuna verilen geleneksel yanıt, "*bilginin nesnesine uygunluğudur*" veya "*gerçekliğe uygun düşünme önerme ve kuramlardır*" biçimindedir. Bu yanıt bağlamında sistemleştirilen ilk düşünce Platon'a aittir. Geleneksel biçimiyle bu anlayış "*doğruluğun uygunluk kuramı*" (*correspondence theory of truth*) olarak adlandırılmaktadır.

Kuramsal olarak düşünüldüğünde, önermenin gerçekliğe uygunluğunun saptanması ve sınanması problemleri bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir başka deyişle, 'doğruluk' önerme ile nesnesi arasında kurulan bir ilişkiye gönderme yapıyorsa, ilişkinin diğer tarafında nesne olarak neyin olduğu önemli bir sorun oluşturmaktadır. Bu sorunu sistematik olarak ele alan Platon'a göre doğru bilginin olanağı, bilgi ile varolan

arasında kurulan ilişki ile açığa çıkar. Bununla birlikte bilginin doğruluk değeri ile bilginin konusu olan varolanın 'varlık özelliği' arasında da belirleyici bir ilişki vardır. Bu epistemoloji ile ontoloji arasında sıkı bağlar kurmak ve bilinenlerin türü ile bilgi türü arasında karşılıklı bir ilişki belirlemektir. Platon'un yaklaşımına göre, doğru bilginin kaynağı oluş halindeki değişim dünyası değil, değişmeyen, mutlak varolanların dünyası olmalıdır. Nesnenin bilgisini belirleyen varlık özelliği bu anlamda ontolojik olarak değişmezlik ya da değişebilirliktir. Eğer varolanlar arasında değişmezlik özelliğini taşıyan şeyler varsa, bu durumda onun bilgisinin de bu özelliği taşıması gerekmektedir. O halde, 'gerçek' bilgi bu değişmezlerin bilgisi olmalıdır. Platon'a göre, değişmeyen doğru-kesin bilgisi olanaklıdır ve bu gerçek bilgidir (episteme). Görüldüğü üzere Platon'un yaklaşımında bilginin ölçütü sadece doğruluk değil, doğruluk ve değişmezliktir. Bu, onun ortaya koyduğu ontolojinin, bir başka deyişle de, gerçeklik anlayışının doğal belirlenimidir. Bu ontolojiye göre gerçeklik, akılsal ve insandan bağımsız olarak varolan bir değişmezler ağı olarak görülebilecek idealar dünyasıdır.

Platon, ana hatlarıyla betimlenen bu temel ontoloji anlayışını merkeze alarak *Sofist Diyaloğu*'nda ifadelerin doğruluğu-yanlılığı üzerinde durmaktadır. Ona göre, nasıl ki nesnelere bazıları birbirleriyle uyuyor, bazıları uyumuyorsa, bu durum dilsel işaretler için de geçerlidir: İşaretlerin bir bölümü birbiriyle uyum sağlamaz; ama birlikte uyum sağlayanları ise deyim (ifadeyi) oluştururlar. Bu deyim her ne olursa olsun bir şey'in bir deyim olmak zorundadır; aksi halde o, olanaksızdır. Bir başka deyişle, ifade bir 'şey' hakkında olmalıdır. Platon, her deyim kendi geçerliliği bakımından bir niteliğe sahip olması gerektiğini savlar. Bu nitelik, doğruluk ya da yanlılıktır. Doğru tümce, üzerine söylendiği şey hakkında gerçek-olan'ın varlığını deyimler (ifade eder). Yanlış-olan ise gerçek-olan (varolan)'dan ayrı bir şeyi ifade eder. Bir başka deyişle, yanlış-olan, varolmayan'ı var-olan olarak deyimler (ifade eder). (Platon, 1999: 262e-263d) Platon'da doğruluk, "aletheia" kavramındaki varlığa ilişkin açığa çıkma anlamının yanı sıra ifadelerin bir niteliği olan ve ölçütünün de nesnesine uygunluk olduğu bir niteliktir. Bu, Varlığa ilişkin açığa çıkma ile 'söz'ün ve 'düşüncenin' örtüşmesine dayalı karşılıklı bir ilişkidir. Gerçek bilgi, doğru bilgidir ve onun ölçütü de nesnesine uygunluğudur. Bu nitelikteki bilginin nesnesi, daha önce de belirtildiği gibi, akıl tarafından 'görülebilir' (kavranabilir/bilinebilir) olan kendinde-gerçeklikler, yani idealardır. Platon böylelikle doğru bilginin olanağını sağlayan uygunluk ilişkisinin iki kutbunu da sağlamış olur.

Bu doğrultuda, uygunluk kuramı ilk açık ifadesini Aristoteles'in "*Metafizik*" adlı yapıtında bulur:

Varlığın varolmadığını veya varolmayanın varolduğunu söylemek yanlıştır. Buna karşılık varlığın varolduğunu, varolmayanın varolmadığını söylemek doğrudur (Aristoteles, 1996: 1011b-25).

İmdi doğruluk ve yanlılık nesnelere açısından onların birleşme ve ayrılmasına tabidir; öyle ki ayrı olanı ayrı olarak, birleşik olanı birleşik olarak düşünen doğru düşünmekte, düşünmesi nesnelere durumuna aykırı bir durumda olan ise yanlış düşünmektedir (Aristoteles, 1996: 1051b-5).

Birleştirmek ve ayırmak bir önerme oluştururken dilsel öğeler arasında yapılan işlemlere karşılık gelir. Önermeler, birleşik ifadelerdir ve doğruluğu ve yanlılığı gösteren, birleşme ve ayrılmanın nesnesine uygunluğudur. Bu nedenle dilin yalnız

öğeleri ne doğru ne de yanlış değeri alırlar. Ancak ve ancak bir yüklelemede bulunan bir ifade doğruluk değeri alabilir. Yalnızca bir evetleme (olumlama) ya da hayırlama (olumsuzlama) yapan ifade bir yargıdır ve doğruluk / yanlışlık değeri taşır. Ancak bunun ölçütü yine nesnesine uygunlukta aranmaktadır. Aristoteles'te de bilgi ile nesnesi arasındaki ilişki ön plandadır. Ontolojik temele bağlı olarak, değişebilirler ve değişmezler göre doğruluk da değişim gösterebilmektedir (Aristoteles, 1996: 1051b-10-15).

Değişmeyen şeylere ilişkin sanılar ya her zaman doğru (bilgi) ya da her zaman yanlış değerini alırlar. Buna karşılık değişen şeylere ilişkin sanılar değişim gösterebilmektedir. Değişmezlerin bilgisi, ilk nedenlere dayalı olarak elde edilen bilgidir. Bunlar kendilikler olarak varolan, değişmez temellerdir. Felsefe tarihi boyunca, özellikle de Descartes sonrası Modern Felsefe geleneğinde, uygunluk ilişkisinin unsurları olarak görülen düşünce ile varolan şey ya da nesne tanımları ve adlandırmaları değişimler göstermiştir. Bu süreçte, çeşitli felsefi yaklaşımlarda farklı biçimlerde adlandırılan (özne, bilinç, düşünce, dil, bilgi, önerme) öznel yan ile nesnesi arasındaki ilişkisinin bir tam uygunluk ilişkisi olup olmadığı ve buna bağlı olarak da 'nesne'nin ne'liği tartışılmıştır. Bu tartışmalarda, 'bir görüşün doğru ya da yanlış olduğu söylendiğinde, bununla ne kastedildiği' sorulduğunda ise verilen cevap hemen hemen aynı koşullara bağlıdır.

Bu sorunun yanıtlanabilmesi için öncelikle üç önkoşulun yerine gelmesi gerekmektedir: (1) kuramın doğruluk yanında yanlışlığı da kapsamı; (2) doğruluk ve yanlışlığın görüş ve ifadelerin bir özelliği olduğunun, yalnız maddesel olan bir dünyada doğruluk-yanlışlıktan söz edilemeyeceğinin benimsenmesi; (3) bir görüşün doğruluk ya da yanlışlığının, hep bu görüşün dışında yer alan bir şeye dayandığının akılda tutulması (Tepe, 2003: 115).

Görüleceği üzere, ilk önkoşul doğrulanabilirlik-yanlışlanabilirlik özelliğine gönderme yapmaktadır. Bu özelliğe sahip olan ifade biçimi 'yargı / önerme'dir. O halde, doğruluk bu tip ifadelerin bir niteliğidir. İkinci önkoşul, ilkinin pekiştiricisi olarak 'doğruluk'un taşıyıcısının dış dünya değil, ifadeler olduğunu vurgulamaktadır. Üçüncü önkoşul ise 'doğruluk'un taşıyıcısı her ne kadar ifadeler olsa da, 'doğruluk'un ifadenin dışında olan bir şeye, daha doğru söyleyişle, ifadenin dışında bulunan bir şey ile kurduğu ilişkiye bağlı olduğunu dile getirmektedir. Söz unsurlarının önermede/yargıda oluşturdukları düzen, birbirlerine bağlanma biçimleri, bu unsurların gönderimde buldukları nesne unsurları arasındaki bir düzene uygunluk gösteriyorsa, önerme 'doğru' değerini almaktadır. Bu, 'doğruluk'un iki kutuplu bir ilişkide ortaya çıktığının ifade edilmesidir. Ancak, bu iki kutuplu ilişkide varolanın ne olduğu ve nasıl deneyimlendiği aynı zamanda ilişkinin olanağını sağladığından, uygunluk kuramında 'gerçeklik'in ne'liği ve onunla nasıl ilişki kurulduğu problemi ile doğruluk ölçütü problemi iç içe geçmektedir. Bu durumda bir ifadeyi doğrulamak, o ifadenin ifade ettiği şeyin var olduğunu söylemekten ya da bu söyleme dolayısıyla göstermekten ibaretse, ifadenin mi yoksa varolanın mı bir diğerini belirlediği sorusu açığa çıkmaktadır. Kendinde gerçekliğin, bir başka deyişle 'ifadelerin' belirlemediği ve ifadelere öncel olan gerçekliğin özne tarafından her ne ise o biçimiyle deneyimlenebilir veya kavranabilir olup olmadığı ve eğer bu olanaklı ise nasıl olanaklı olduğu tartışması, 'doğruluk ölçütü' sorunu ile ilişkilendirilir. Bu iki sorun birbirlerinden farklı fakat bağlantılı sorunlardır. "Doğruluk ölçütü sorunu, bir ifadenin doğru olduğunun nasıl

ortaya konulabileceği, gösterilebileceği ya da kanıtlanabileceği sorundur” (Tepe, 2003: 31). Bir başka deyişle de bu sorun, uygunluk kuramı bağlamında önerme ile önermenin hakkında olduğu nesne arasındaki ilişkinin nasıl denetlenebileceği sorundur.

Böylesi bir sorun, uygunluk kuramı içerisinde farklı açılımlara neden olmakla birlikte felsefe tarihinde yeni doğruluk kuramlarının oluşturulmasına da neden olmuştur. ‘Doğru’ ya da ‘Yanlış’ olan, önermenin içeriğidir ve önerdiğimiz önermenin nesne ile olan ilişkisinin nasıl olanaklı olduğu ve bunun nasıl denetlenebilir olduğu sorunu aşılmadan, ‘bilgi iddiasının doğruluğu’ sorunu da aşamaz. Bu sorunun ‘uygunluk kuramı’ terk edilmeksizin aşılabilmesi için ‘doğruluk ölçütü’, doğruluk iddiasındaki önermeye aşkın olmalıdır. Çünkü, *“doğrulayıcı, kendisinden doğruluğunun kanıtlanmasının beklenildiği bilgi içeriğinden elde edilemez. O nedenle doğrulayıcının bu söz konusu bilgi içeriğinden bağımsız, başka bir yere ya da kaynağa dayanması gerekmektedir”* (Tepe, 2003: 33). O halde, söylenenin hakkında olduğu şeye uygunluğunun ötesinde bir ‘doğruluk’ belirlenimi yapılabilmesi olanaklı mıdır?

İfadelerin bir özelliği olarak doğruluk anlayışı, içeriğini dilsel unsurlarla sınırlamak durumunda kalacağından, ifadeler ile ifadelerin-ötesi arasındaki ilişkiyi açıklayamaz duruma düşmektedir. Oysa, uygunluk kuramı bağlamında doğruluk temelde epistemolojik bir ‘özellik’ değildir. Sanılar, ifadeler, önermeler ve benzerleri doğruluğun taşıyıcılarıdır demek, onların gerçeklik ile ilişkili olduklarını söylemektir. Doğrudan ifadenin kendisine baktığımızda, onu doğrulayabilmek için epistemolojik bir şeye ya da herhangi bir insana, sosyal gruba başvuru gerekli değildir. Önermenin herhangi özel ya da toplumsal durumda epistemolojik statüsü her ne olursa olsun doğrulamanın kendisi için bunlara gönderimde bulunmaya ihtiyaç yoktur. Bu tür ihtiyaçları doğruluğa birer koşul olarak yüklemeyen anlayış, doğruluğu epistemolojik bir özellik olarak görmekten kaynaklanmaktadır (Alston, 1996: 7).

Örneklendirmek gerekirse, “çimen yeşildir” ifadesinde ifade edilmiş olan çimenin varlığı –varolan çimen- eğer yeşilse bu yeterli bir doğrulama koşuludur. Çünkü dünyada varolan şeylere gönderimde bulunan sözcükler keyfi olarak belirlense de, dilsel bağlamda bir kez sabitlendikten sonra artık onların karşılıklılığı gönderimde bulunduğu şeyledir. Bunun yanı sıra, sahip olunan bütün sanılar (sadece dilsel unsurlar olan önermeler değil) doğruluk değeri taşıyabilirler. Bu bağlamda tüm sanıların doğruluk değeri kendi ötelinde olan ve belirli yollarla (algı ve dil-içi mantıksal bağlar dolayımında) bağlandıkları gerçeklik ile ilişkilerinde açığa çıkar. Bu aşamadan sonra doğruluk, ‘doğruluk’u nasıl tanımladığımızı göreli olmayacaktır.

Alston, bu yaklaşımını Brand Blanshard’dan yaptığı bir alıntı üzerinden tartışmaya açmaktadır. Buna göre Blanshard ilk olarak uygunluk testinin avukatlığını şu şekilde yapar:

Uygunluğa başvurmanın olanaklı olduğu yerde yargıları ele aldığımızda, bunun her zaman böyle bir başvuru ile gerçekleştiğini fark ettiğimiz durumlarda şüphe kendiliğinden uzaklaşır. ‘Kuş kırmızıdır’ yargısını ele alalım. Eğer bunu birinden duyarsanız, onu nasıl sınarsınız? Bakarsınız ve görürsünüz. Eğer iddia edilen ile gördüğünüz arasında bir uygunluk varsa, yargının doğru olduğunu söylersiniz; yoksa yanlış olduğunu. Bu, böylesi bütün yargıların doğruluğuna kendimizi

inandırma yolumuzdur ve uygunluk bizi inandıran şeydir (aktaran, Alston, 1996: 88).

Bu argümantasyon şu şekilde devam eder: Böylesi bir argümantasyonun olanaklı olmasını sağlayan şey, düşüncenin kendisini uyarlaması gereken katı olgular yığınının var olduğunun düşünülmesidir. Oysa, karşıt görüşe göre argümantasyonun olgu olarak aldığı ve kullandığı şey bir başka yargı ya da yargılar grubudur. O halde, aslında doğrulamayı sağlayan ‘katı olgular’ olarak görülen ve daha önceden temel önermeler olarak öğrenilmiş/kazanılmış olan yargılar ile belirli bir yargının tutarlılığıdır. Bu yaklaşıma bağlı olarak, Brand Blanshard ‘kırmızı kuş’ örneğine geri döner ve hiçbir kuşun sadece duyu verisi ya da duyu verileri koleksiyonu olmadığını savlar. Buna göre, ‘kırmızı kuş’u algılamak, duyu verilerine anlam iliştiirmek, benzerlikleri, farklılıkları kaydetmek ve adlandırmak zemininde, yani dilsel zeminde gerçekleşir. Öyle ki, ‘kırmızı’yı tanımak önemli bir entelektüel başarıdır; bunun yapılabilmesi için kırmızının kavranması gerekir. Bu da sadece verili olandan ideal sınıflandırmaya (sınıflandırma da dilsel bir etkinliktir) bir *sıçrama* ile gerçekleşir. Brand Blanshard’a göre,

Aramızda, böylesi bir tanımayı [kuşu tanımayı] başaran en cahil insanın bunu yapabilmek için şartıcı derecede zengin bir içeriği açması gerekir. Yaşayan organizmalar düşüncesi, kuş krallığı ve onun belirleyici özellikleri düşüncesi, uçuş kavramları ve özel bir ses ve belirleyici renkler – bunlar ve diğer pek çok kavram tanımlama ile yakından bağlantılıdır ve herhangi birinin eksilmesi ile düşüncemiz karakterinden bir şeyleri de kaybedecektir (aktaran, Alston, 1996: 88, 89).

İlk varsayım, verilen ‘kuş’ örneğinde, ‘katıksız, kaba olguların duyularımıza doğrudan verili oldukları ve düşüncenin uygunluk göstereceği katı gerçekliği sağladığı’ tezine bağlı olarak kuşun bir duyu verisi ya da duyu verileri koleksiyonu olduğunun öne sürüldüğüdür. Bu durumda ‘duyu verisi’ kullanımı olağan felsefi anlamına gönderimde bulunuyor demektir: Buna göre duyu verisi, duyuusal farkındalığın, yani dışsal fiziksel nesnelere algılanmasında bir aracı olarak duyuusal özellikleri ve fonksiyonları taşıyan fiziksel olmayan nesnesidir. Bu tanımlı kabul eden ve olguların doğrudan farkındalığa duyu algısı içerisinde sunulduğunu düşünen birisi, bunların duyu verisi hakkındaki olgular olduğunu düşünmez. Onun için dışsal fiziksel nesnelere duyuusal farkındalığa doğrudan verilirdirler. Blanshard’ın esas eleştirisi, uygunluk kuramının olgu olarak kabul ettiği şeylerin aslında başka yargılar ya da yargı grupları olduğu savında açığa çıkar. Onun savı şu şekilde özetlenebilir:

(1) *Algılamak özsel olarak yargıda bulunmayı içerir. Herhangi bir şeye ilişkin yargı-öncesi ya da yargı-altı bir duyu algısı yoktur.*

(2) *Bu nedenle duyu algısı içerisinde (düşüncemize dışsal anlamında) dışsal olgular doğrudan sunulmamıştır.*

(3) *Bu nedenle –yargısal olmayan gerçekliğin bir parçası olarak - bir olgu belirlemeyi denediğimizde, zihnin onun yargı ile ‘uygun’ olup olmadığını görmesinden önce başardığımız tek şey farklı bir yargıya ulaşmaktır* (Alston, 1996: 90).

Bu argümantasyona göre, gerçeklik ile yargı arasındaki karşılaştırma delili, aslında sadece ve sadece bir yargıyı başka bir yargı ile karşılaştırmaktan ibarettir. Bu döngüye “*sanı çemberi*” adı verilmektedir. Bu durumda, algı yargıları da dahil olmak

üzere bütün yargılar bir yargı sistemi içerisindeki tutarlılıkları ile desteklenebilirler. O halde, bir yargıyı olanaklı kılan, o yargının gerektirdiği ve öncel olarak varsaydığı diğer yargılardır. Bu durum “kuş kırmızıdır” gibi yargıların pratik kullanımlarında açık olarak görülmezken, bilimsel kuramlar gibi sistemli yargılar ağında daha açık görülmektedir.

Karşıt görüş, böylesi bir ‘çember’ içerisinde kalmanın nedeninin, yargılara ve öteki dilsel yapılara odaklanılırken, nesnelere karşı algısal duyarlılığın gözardı edilmesi olduğunu savlar. Örnekte verildiği gibi, kırmızıyı tanımak, o şeyin kırmızı olduğuna yönelik bir sanıdır ve her sanı gibi kavramlarla ilişkilendirilmiştir. Fakat bu, kırmızının görsel farkındalığına sahip birinin ya da buna maruz kalan birinin bu kavramı kullanmasının zorunlu olduğunu göstermez. Tersine, birinin kırmızıyı görmek için ‘kırmızı’ kavramına ihtiyacı yoktur. Birisi, kırmızıyı görebilir (ya da gördüğü şey kırmızı olabilir) fakat o kişi kırmızıyı o şekilde tanımayabilir ve hatta bunun için hiçbir kavrama ihtiyaç duymayabilir. Aksi durumda henüz herhangi bir dili öğrenmediği için dilsel ya da kültürel bir cemaate üye olmayan, dolayısıyla da Blanshard’ın ifadesi ile ‘aramızdaki en cahil insanın bile ‘kırmızı bir kuş’u tanıması için sahip olduğu ‘zengin’ kavramsal içeriğe sahip olmayan bebeklerin algılarının olmadığına söylenmesi gerekirdi. Blanshard algının kavramsal unsuru üzerine yoğunlaştığı için dünya ile kurulan algısal ilişkiyi kavramsal unsura indirgemekte ve algıya verili olma ya da algısal duyarlılığı gözardı etmektedir. O halde, Blanshard’ın yargı-öncesi ya da yargı-altı bir duyu olmadığı yönündeki ilk argümanı tartışmaya açıktır. Algısal duyarlılığımıza verili olan ile onun hakkındaki yargımız, o olguya ilişkin algısal kavramı oluşturmaktadır. Bir başka deyişle, gerçekliğe dair bir önerme salt yargısal olandan daha çok şey içermek durumundadır. Alston’a göre, dışsal olguları kavramak/tanımak için bütün ‘algısal paket’i kullanırız. Bu ‘paket’ kavramsal-önermesel-yargısal edimle birlikte duyusal farkındalıktır (Alston, 1996: 94). Bu nedenle tüm bunlar bir şeylerin algısal duyarlılığına sahip olmamızı olanaklı kılan fonksiyonlardır; sahip olduklarımızın kendisi değil. Aksini düşünmek için algının kendisini algılanan şeyle karıştırmak gerekir. Bu konuda Searle şu ifadeleri kullanır:

Bir ağacı gördüğümüzde olup bitenleri bilimsel bir gözle dikkate alırsak, bulduğumuz şey şudur: Ağacın yüzeyinden fotonlar yansır, retinadaki görme siniri hücrelerine bu fotonlar hücum ederler ve retinadaki beş tabakalı hücrelerden geçerek bir dizi sinir hücresinin harekete geçmesine sebebiyet verirler ve beyindeki uyarı ve emir, sinir liflerinin birleştiği noktada sinir hücrelerinden oluşan gri kütlede de geçerek beyindeki görme zarına geri dönerler; sonuç olarak bu bir dizi sinir hücresinin uyarılması beyin derinliklerinde bir yerde görme deneyimine sebep olur. Görme dediğimiz şey neredeyse doğrudan doğruya beyinlerimizdeki görme deneyimidir. Buna ‘duyu verisi’, ‘algı’ ya da yakın zamanlarda ‘sembolik betim’ gibi farklı adlar verilir, ancak temel fikir, algılayan kişilerin gerçek dünyayı görmedikleridir (Searle, 2006: 39).

Algılayan kişilerin aslında gerçek dünyayı görmedikleri, gördüklerinin kavramlarla belirlenmiş algı deneyiminden başka bir şey olmadığı görüşü ve algının oluşmasına neden olanın dışsal dünya olsa da bilinenin kavramsal dünya olabileceği anlayışı, yukarıdaki gibi görmeye ilişkin nedensel bir açıklama verebiliyor olmaktan gerçek dünyanın bilinemez olduğuna bir ‘sıçrayış’tan başka bir şey değildir. Dış dünyanın bağımsız varlığına karşı, duyu verilerinin öznelliğine dayalı olan Berkeleyci bir saldırı ile, duyu verilerinin öznelliğinin kabul edilmesinden, dolayısıyla duyusnesnelere zihne bağımlı olduklarını, biz kendilerini görürken de gerçek ve dış dünya

üzerine bilgimizin kaynağı olmadıklarını çıkarsamak geçerli bir çıkarım değildir (Russell, 1996: 62). Ağacı doğrudan algılıyor olmakla zihinde kavramsal işlemler yapılıyor olması arasında bir tutarsızlık yoktur. Yargılar ya da ifadelerin olgular ile bir araya gelemeyecek ya da onlarla ilişkileri gösterilemeyecek denli farklı bir ontolojik statüsü olduğu düşüncesi zihin – beden düalizminin devam ettirilmesinden başka bir şey değildir. İfadelerin ancak ve ancak başka ifadeler ile ilişkilendirilebilir, karşılaştırılabilir olduğu yaklaşımı ise düşüncenin sadece düşünceye uygunluk gösterebileceğini savlayan bir tür idealizme dahil olmak anlamına gelmektedir. Gerçeklik, algısal farkındalık, kavramsal-yargısal-önermesel edimler ve tüm bunların gerçekleştiği fizyolojik süreçlerle birlikte dilde temsil edilebilir hale gelir; bu temsillerin doğrulanabilirliği ise yine bu yollar üzerinden yapılacak denetlemeler ile olanak kazanır.

2. Ontolojik Bağlamda Doğrulamacı Delil

Gerçekten neyi bildiğimiz sorusuna verilen cevaplardan biri, gerçekliği deneyim dolayımında bildiğimiz kabulüne dayanarak aslında sadece ‘deneyimlerimizi bildiğimiz’ yönünde olmuştur. Ancak bu durumda karşı karşıya olduğumuz durum ya ‘bilgi’ adını verdiğimiz şeyin deneyimlerimizin içeriğinin basit raporları ya da deneyim içeriklerimizin ötesine geçen bir şeye ilişkin raporlar olduğudur. Ancak ikinci cevap benimsendiğinde ve bildiğimiz şeyin deneyimlerimiz olduğu öncülü ile birlikte ele alındığında, ‘bilgi’ olarak doğrulanamayacak iddialar öne sürülüyor demektir; çünkü ilk öncül doğrulama işleminin deneyime bağlı olarak yapıldığını da ifade eder durumdadır. 20. Yüzyıl terminolojisi ile ‘duyu verisi’nin, 17. ve 18. Yüzyıl terminolojisi ile ‘ideler’in ve ‘izlenimlerin’ ötesinde neyi bilebiliriz ya da doğrulayabiliriz? Deneyimin gerçekliğin kurucusu olduğu iddia edildiğinde, realizmden uzaklaşıp idealizm içerisine düşülmektedir. Diğer taraftan bilginin kaynağı olarak deneyimi gösterdikten sonra gerçekliğin deneyimin ötesinde olduğunu savlamak da bilginin ‘bilgi’ olmayan temellerinden ya da aslında gerçekliğin bilinemez olduğunu ifade etmekten başka bir şey olmayacaktır. Searle bu yaklaşımın sonucunu şu şekilde ifade etmektedir:

1. *Algularla ulaşabileceğimiz her şey, bizim kendi deneyimlerimizin içeriğidir.*
2. *Dış dünyaya ilişkin iddialarda sahip olabileceğimiz epistemik temel, yalnızca algısal deneyimlerimizdir.*
3. *Hakkında anlamlı olarak konuşabileceğimiz tek gerçeklik, algısal deneyimlerin gerçekliğidir (Searle, 2005: 212-215).*

İlk sonuç Alston’un da belirttiği gibi farklı şeyleri birbirine karıştırmaya dayanmaktadır. “A nesnesini görüyorum” demek “bir çeşit görsel deneyim yaşıyorum” demektir. Fakat görsel duyumun görsel algılamanın temel bir ögesi olması, görsel deneyimin algılanan şeyin kendisi olduğu anlamını taşımaz. Algısal bir deneyime sahip olmaktan yola çıkarak algısal deneyimin algının nesnesi olduğu sonucuna ulaşamayacağı savı, beraberinde deneyime sahip olmanın algılanan şeyin ‘orada’ olduğu savı için yeterli bir delil olmadığını da göstermektedir.

Uygunluk kuramının savunucularına göre, ikinci sonuç, bir temel olması bakımından algısal deneyimi öne çıkarırken haklı olsa da bundan üçüncü sonucun çıkarılması hatalıdır. Çünkü, duyum ifadelerinin kanıtsal ya da epistemik temellerin kendisi olduğu varsayımı bir yanılgıdır. Daha önce de belirtildiği gibi, duyumlara ya da

geniş anlamıyla deneyime ilişkin bir önerme salt sözel (dilsel) değildir. Bu önerme duyum üzerinden dilsel olmayan bir varolana gönderimde bulunmaktadır. Oysa önermenin kendisinin temel olduğu yanılığını temele almak, bildiğimiz her şeyin (ve hatta anlamlı olarak üzerine konuşabileceğimiz her şeyin) belirli bir kavramsal şemanın nüfuz ettiği –belirlediği- deneyim ile oluşturulmuş temsillerimiz olduğu ve bu temsillerin temsil ettikleri şeye uygunluğunun, temsillerin ve kavramsal şemanın ötesine geçilerek denetlenemeyeceği sonucunu doğurur:

Öncül: Herhangi bir bilişsel durum, bir takım bilişsel durumların parçası olarak ve bir bilişsel sistem içinde ortaya çıkar.

Çıkarım 1: Bütün bilişsel durumlar ve sistemler ile bilmek için kullandıkları gerçeklik arasındaki ilişkiyi incelemek için onların dışına çıkmak imkansızdır.

Çıkarım 2: Hiçbir biliş asla bilişten bağımsız olan bir gerçekliğin bilişi değildir (Searle, 2005: 217).

Bu tür bir çıkarımda, bütün bilişsel durumların bir bilişsel sistem içerisinde gerçekleşmesi olgusundan, basitçe bütün bilişin, bilişten bağımsız bir gerçekliğin doğrudan bilişi olamayacağı çıkarımına varılamaz. Bir başka deyişle, herhangi bir bilişsel sistemin, gerçekliği belirli bir yönden (perspektiften) yansıtıyor olması, onun gerçekliği yansıtmadığı anlamını taşımamaktadır. Bu, bir şeyi yansıtmak için pek çok aynanın pek çok farklı açıya yerleştirilebilir olmasından, o şeyin varolmadığı sonucuna ulaşmaya benzemektedir. Oysa, aynı metafor üzerinden devam edecek olursak, ‘ayna’nın yansıtıcı özelliklerinin belirlenmesi ile onun yansıttığı şeyin özelliklerine de ulaşılabilir. Bu anlamıyla ‘Ayna’nın (dilsel ifadenin) yansıtıcı özelliklerinin incelenmesi epistemolojinin konusudur; bu alanda aynalar üstü bir Tanrısal bakışa - insan ötesi bir varlığa dönüşme özlemi dışında - ihtiyaç yoktur. O halde, böylesi bir bakışın imkansızlığına dayanılarak aslında ‘bakılacak’ bir şeyin de olmadığı sonucuna varmak geçerli bir çıkarım değildir.

Görüleceği üzere ‘doğrulamacı delil’ başlığı altında, uygunluk kuramının ‘doğrulanması’ için dış dünyanın varlığı ve ulaşılabilirliğine ilişkin tartışmada izlenen ilk yol, epistemoloji kökenli çürütme girişimlerinin güçsüzlüklerinin ortaya koyulması biçimindedir. Bu, bir anlamda ‘çürütmenin’ çürütülmesidir. ‘Temsil’ düşüncesinin kendisi, temsil edilen ya da temsil edilebilir olan bir şeyi varsaymak durumundadır. Bundan dolayı, ‘temsiller’den başka bir gerçeklik yoktur demek ‘temsil’ düşüncesinin reddedilmesinden başka bir şey değildir. Bu temsillerin gerçeklikle örtüşüp örtüşmediği sorunu, başka bir deyişle, dış dünya ile örtüşme veya örtüşmeme ile ilgili herhangi bir soru zaten bu iddianın örtüşüp örtüşmediği bir dünyanın varlığını varsayar. Temsillerin dış dünya ile örtüşmediği ya da örtüşmeyeceği yönündeki bir iddia ise, temelde yine bir uygunluk düşüncesini esas almaktadır: “*Temsiller gerçeklik ile örtüşmezler*” savının örtüştüğü bir gerçeklik. Bu sav çevresinde oluşturulan bir epistemolojik kuram, eğer böyle bir örtüşmeyi savlayan bir kuram ile aynı şey üzerine iddialarda bulunmuyorsa, yani kendi kuramsal çerçevesi dışında kalan, bu çerçevenin oluşturduğu ‘ayna’da yansıyan bağımsız bir gerçeklik söz konusu değilse, neden karşıt savı çürütme ihtiyacı duymaktadır? Kuramdan bağımsız olan ve iki kuramın da konu edindiği şey ‘aynı’ değilse, iki kuram neden karşıttır? O halde, dışsal gerçeklik herhangi bir kuram değil, bir kurama sahip olabilmenin ön koşuludur. Bu bağlamda dışsal gerçeklik “*şeylerin nasıl olduklarına ilişkin bütün temsillerden bağımsız olarak, oldukları şeyi olmalarının*

bir yolu bulunduğu tezidir” (Searle, 2005: 227). Böylelikle, uygunluk kuramını savunanlar dış gerçekliğin ne olduğu konusuna girmeden, onun varlığının çürütülemez olduğunu göstererek bunun ‘aşkın bir delil’¹ olduğunu ortaya koymaya çalışırlar. Bunun ötesinde, özellikle temsillerden bağımsız bir dünyanın varlığına ilişkin bir delil istendiğinde naif realistin yapacağı şey ‘ellerini göstermek’ten ibarettir:

(...) örneğin, şu an insanın iki elinin varlığını kanıtlayabilirim. Peki nasıl? İki elimi kaldırarak ve sağ elimle belli bir işaret yaparken ‘elin birisi burada’, sol elimle belli bir işaret yaparken de ‘diğeri de burada’ diyerek. Ve eğer ben bunu yaparak ve yalnızca bu yolla bile dışsal şeylerin varlığını kanıtlarsam, bunu birçok farklı yollarla da yapabileceğimi de hepimiz anlarsınız. Örnekleri çoğaltmaya gerek yok (Moore, 1962: 144).

3. Pozitivizm Bağlamında Hempel ve Sınırlandırma Ayracı Olarak ‘Doğrulanabilirlik’

19. Yüzyılda pozitivizm olarak adlandırılan düşünce biçimini ilk kez sistemleştiren Auguste Comte, tarihin ileri evresi olan pozitif evreyi tanımlarken şu ifadeleri kullanır:

*Son olarak pozitif halde, mutlak kavramları elde etmenin imkansızlığını kabul eden insan zihni, kendini, yalnızca, iyi düzenlenmiş akıl yürütmenin ve gözlemin kullanımıyla, fenomenlerin gerçek yasalarını yani onların değişmez art arda geliş ve benzeşim ilişkilerini keşfetmeye adanmak için, evrenin başlangıcını ve yöneldiği yeri aramaktan ve fenomenlerin asıl nedenlerini öğrenmeye çalışmaktan vazgeçer. Şu halde, kendi gerçek sınırlarına indirgenmiş olguların **açıklanması** işi, bundan böyle artık, bilimin ilerleyişinin gitgide sayısını azaltmaya yöneldiği çeşitli özel fenomenlerle kimi genel olgular arasındaki bir ilişkiden başka bir şey değildir (Comte, 2001: 33) [vurgu bana ait].*

Görüleceği üzere pozitivizm kendisine nesne olarak olguları belirlemede ve onun ötesini bilme iddiası taşımayan bir bilgiyi esas almaktadır. Bu bilginin temel özelliği, olgulara ilişkin olması ve konu edindiği olguyu açıklamasıdır. Bu açıklama modeli, özel fenomenlerle genel olgular arasında ilişkiler kurmak ve bu ilişkileri önermeler biçiminde ifade etmekten ibarettir. Diğer bir deyişle, bilimsel açıklama artık fenomenlerin ötesinde bulunan temel nedenlere dayalı metafizik bir açıklama değildir. Comte’un bilimsel bilgi için koymuş olduğu bu hedefi Hempel de aynen benimser. Ona göre de, “doğa bilimlerinin başlıca amaçlarından biri fiziksel dünya fenomenlerini açıklamaktır” (Hempel, 1966: 47). Bununla birlikte, bilimsel açıklama karakteristik özellikler taşımakta ve bu özellikleriyle ‘sözde açıklama’lardan ayrılmaktadır. Bu belirleyici özellikler, bilimsel açıklamanın iki sistematik koşulu karşılması sonucu açığa çıkmaktadır. Bu koşullar, *açıklayıcı uygunluk koşulu* ve *sınanabilirlik koşuludur* (Hempel, 1966: 48).

Açıklayıcı uygunluk, açıklamanın, fenomenin açıklandığına dair güçlü bir inanç doğuracak bir zemin oluşturabilmesi anlamına gelmektedir. Bu zemin, fenomenler arası ilişki kurulurken ya da Comte’un ifadesi ile özel bir fenomen ile genel bir olgu arasında

¹ Kuram içi olmamak anlamında aşkın bir delildir; buna göre herhangi bir kuramın ‘kuram’ olması için gerekli olan önvarsayım kuramdan bağımsız gerçekliktir.

kurulacak ilişkide uygunluğun gözetilmesidir. Örneğin, Jüpiter'in uydularının var olamayacağı, insan yüzünde yedi pencere olması (burun delikleri, gözler, kulaklar, ağız), doğada yedi maden bulunması gibi örneklere dayanılarak yedi sayısına 'keyfi' bir önem atfedip gök cisimlerinin sayısının yediyi geçemeyeceği savına dayanılarak açıklanırsa, bu açıklama ilk olarak 'açıklayıcı uygunluk' koşulunu sağlamadığı için 'sözde' olacaktır. Bu açıklama 'sözde açıklama'dır, çünkü insan yüzünün yapısı, madenler ve gök cisimleri arasında bir ilişki kurmakta, fakat bu ilişkinin açıklanan olguyla uygunluğu gösterilememektedir. Diğer bir deyişle bu 'sözde açıklama', gök cisimlerine ilişkin bir olguyu açıklamak için başvuru alanlar ya da olgular arasında açıklamanın uygunluğuna dair işlevsel ilişkiler kuramamaktadır. Böyle bir ilişkinin kurulamaması, açıklanan fenomenle açıklayıcı önerme arasındaki uyumsuzluğu göstermektedir.

Sınanabilirlik koşulu, ilk koşul ile bağlantılı ve onu tamamlayıcı niteliktedir. Bir açıklamanın bilimsel olabilmesi için, açıklamanın empirik olarak sınanabilir olması gerekmektedir. Hempel'in empirik sınanabilirlik olarak ifade ettiği bu koşul, açıklayıcı önermenin *doğrulanabilirliğinden* başka bir şey değildir. Bu sınanabilirlik ve doğrulama, açıklayıcı önermenin açıklanan fenomene empirik başvuru ile olumlanmasıdır.

Hempel bu açıklama modelini Toricelli deneyi ile örneklendirir (Hempel, 1966: 50). Buna göre, yaklaşık bir metre uzunluğunda olan bir ucu kapalı cam borunun içi tamamen civa ile doldurulduktan sonra, boru ters çevrilerek içi civa dolu üzeri açık bir kabın içine bırakıldığında civanın bir bölümünün kaba boşalıp ardından belirli bir miktar civanın sabit kaldığı gözlemlenir. Bu durumda borudaki civanın yüksekliği 76 cm olarak ölçülmüştür. Civanın tamamının kaba boşalmamasının nedeni, üzeri açık kabın üzerindeki hava basıncı ile civa basıncının dengelenmesidir. Deney sayısı mümkün olduğunca artırıldığında ve farklı genişliklerde borular kullanıldığında yüksekliğin sabit olarak 76 cm'de kaldığı gözlemlenir. Böylelikle deney mümkün olduğunca yinelenerek ve bu yinelenme olanağı her zaman açık olmak üzere tümevarım yoluyla bir yasaya ulaşılmış olmaktadır. Bu yasa hava basıncı ile civa basıncı arasında koşullara bağlı sabit bir ilişki kurmaktadır. Açıklanması gereken olgu, deniz seviyesinden yükseldikçe civa seviyesinin düşmesi fenomenidir. Bu fenomenin açıklanması, tümevarım ile ulaşılmış yasaya dayalı olarak ortaya koyulur. Buna göre, deniz seviyesinden yükseldikçe, bu yükseklikle orantılı olarak civa seviyesi düşmektedir. Deniz seviyesinde yapılmış deney ve gözlemlerle ulaşılan yasaya göre bu durum, yüksekliğin artmasıyla hava basıncının düşmesi olarak açıklanır. Kabın açık bölümünün üzerine etki eden hava basıncının düşmesiyle daha fazla civa kaba boşalmakta ve böylece kapalı borunun içindeki civa miktarı azalmaktadır.

Görüleceği üzere bu deneyde örneklenen modelde, öncelikle tümevarım ile ulaşılmış ve düzenli empirik bağlantıları (civa seviyesi ile hava basıncı arasındaki bağlantı) ifade eden genel yasaya bağlı olarak belirli bir özel fenomen (deniz seviyesinden yükseldikçe civa seviyesinin düşmesi) açıklanmaktadır. Hempel bu genel yasaya, *kapsayıcı yasa* ve bu tür yasalara bağlı açıklama modeline de *tümdengelimsel-yasal açıklama* (deductive-nomological explanation) adını vermektedir (Hempel, 1966: 51). Bu açıklama modeli, bilimsel açıklamanın sağlaması gereken iki koşulu da yerine getirmektedir.

Hempel'in *tümdengelimsel-yasalı* açıklama modelinde bilimsel açıklamanın iki karakteristik özelliğinin yanı sıra diğer bir vurgu da açıklamada özsel bir role sahip olan *yasa* kavramına yapılmaktadır. Yasa, farklı empirik fenomenler arasında düzenli bağlantılar öne süren ifadedir. Saptanan bağlantının düzenli olması, bir başka deyişle belirli koşullar altında sürekli gözlemlenebilir olması, yasanın evrensel önerme formunda ifade edilmesini gerektirir. Buna göre bir yasa, "*nerede ve ne zaman olursa olsun belirli bir F türünden koşul gerçekleştiğinde her zaman ve istisnasız olarak G türü koşullar açığa çıkar*" (Hempel, 1966: 54) biçiminde ifade olunur. Fakat bu ifade biçimi bir yasa için yeter-koşul değil, gerek-koşuldur. Çünkü tesadüfi genellemeler de aynı form içerisinde ifade edilebilirler. Örneğin, "*A kutusunun içerisindeki tüm taşlar demir içerirler*" gibi bir ifade de belirli bir kutudaki tüm taşları kapsadığı için evrensel formdadır. Bu anlamda tesadüfi bir genelleme ile bir yasayı birbirinden ayıran en önemli özellik, yasanın öngörü gücüdür. Hempel'in örneği ile, "*bütün parafinden yapılma mumlar kaynayan suda erirler*" gibi bir ifade bir yasa önermesidir. Hempel'in modeline uygun olarak adım adım gidilecek olursa, ilk olarak tekrarlanan ve gözlemlenen deneyler sonucu parafinin 60°C'de sıvılaştığı, suyun 100°C'de buharlaştığı sonucuna ulaşılmıştır. Gözlemlenen fenomen suyun buharlaşmaya başlamasıdır. O halde, suyun ısısının en az 100°C olduğu sonucuna ulaşılabilir ya da doğrudan empirik yollarla bu belirlenir. O halde, sonuç olarak bu koşullar altında her nerede ve ne zaman parafinden yapılma bir mum suya atılırsa katı halden sıvı hale geçecektir, çünkü ortam ısısı parafinin erime derecesinin üzerindedir. Oysa, demir içermeyen bir taş A kutusuna atıldığında demir içermeye başlamayacaktır. Bu nedenle "*A kutusunun içerisindeki tüm taşlar demir içerirler*" ifadesi aynı koşullar altında (A kutusu içerisinde olmak) henüz gözlemlenmemiş olguları içermediğinden bir yasa değil, tesadüfi bir genellemedir. Yasanın karakteristiği olan öngörü gücüne bilim tarihi içerisindeki en güzel örnek, henüz empirik olarak saptanmadan önce Newton'un çekim yasası uyarınca varlığı ve konumu tespit edilen Neptün gezegeninin keşfidir. Fakat önemle vurgulanmalıdır ki, Neptün gezegeninin empirik olarak tespit edilmişinden önce yasanın öngörüsü sınanmamış durumdadır. Ancak empirik *doğrulama* sonucunda süreç tamamlanmış olmaktadır.

Yasanın bir diğer özelliği, niceliksel ifadeleri kapsamı ya da doğrudan niceliksel ifade yapısında olmasıdır. Özellikle doğa bilimlerinde ifade olunan yasalar niceliksel yapıdadır. Diğer bir deyişle, doğa bilimlerinin yasaları fiziksel sistemlerin farklı niceliksel özellikleri (zaman, mesafe, hız vb) arasında matematiksel bağlantılar kurar. Niceliksel ifadeler ya da niceliksel ifade formu pozitivizmin tüm bilimler için bir ideal olarak ortaya koyduğu *kuramsallaşma* hedefi için önemli bir adımdır. Bir bilim, yasalarını niceliksel ifadeler formunda öne sürebildiği oranda kuramsallaşmıştır.

Niceliksel ifadeler enerji, kütle ve ışık hızı gibi değerler arasındaki ilişkiyi ortaya koyabilmek için $E=mc^2$ gibi kapsayıcı bir yasanın formülleştirilmesinde kullanılabileceği gibi *olasılıklı açıklama modelinde* de kullanılır. Hempel'e göre, bilimsel açıklamaların tamamı keskin bir evrensel forma dayanmak zorunda değildir. Bununla beraber bilime konu olan nesnelere bir kısmı böylesi bir evrensel forma izin vermeyecek yapıdadır. Yine Hempel'in örneğine başvuracak olursak, kızamık hastalığına yakalanmış bir insanla aynı ortamı paylaşan diğer bir insanın hastalığa yakalanacağı kesin olarak ifade edilebilir değildir. Temas ve bulaşma arasında bir ilişki kurulabilir olsa da, bu ilişki tam kesinlik düzeyinde ifade edilemez. Bu gibi durumlarda

söz konusu olan bilimsel ifadeler *olasılıklı yasalar* olarak adlandırılmaktadır (Hempel, 1966: 58). Olasılıklı yasalara bağlı açıklamalar tümdengelimsel kesinlik içermezler. Bunun yerine *neredeyse kesin* ya da *yüksek olasılıklı* olarak nitelendirilirler.

Olasılıklı ifadelere örnek şu şekilde verilebilir: *U Deneyi* aynı boyutta ve kütlede fakat farklı renklerde toplarla dolu bir torbadan her seferinde bir top çekilmesi olarak kurgulanmıştır. *B* torbadan beyaz top çekme olasılığını sembolize ediyorsa ve torbadaki 1000 toptan 600'ünün beyaz olduğu biliniyorsa deneyin olasılıklı sonucunun ifadesi, $O(B, U) = 0.6$ şeklindedir.

Aynı sayılar korunarak fakat bu kez kırmızı topların beyazların üzerine yerleştirildiği *U'* deneyinde, özellikle empirik sonuçları etkileyecek biçimde koşullar değiştirilmiştir. Bu durumda soru, deneyin olasılıklı sonucunun değişip değişmeyeceğine ilişkindir. Çünkü matematiksel olarak beyaz top çekme olasılığı halen 0.6'dır. Oysa bu yeni deneyde temel alternatifler aynı derecede muhtemel değildir. Benzer bir biçimde doğada da aynı derecede muhtemel temel alternatifler bulunmaz. Bir benzetim yapılacak olursa, doğada sayıları beyazlardan az olan kırmızı topların beyazların üzerine yerleştirilmiş olup olmadığı kontrollü bir deneyin rahatlığıyla tespit edilemez. Bu durumda doğaya her yönelimde kırmızı top ile karşılaşılması durumundan, doğanın kırmızı toplardan oluştuğu sonucuna sıçramak yanıltıcı olacaktır. Hempel'e göre, bilim doğaya yöneldiğinde, uzun süreli tekrarlanan deneyler (tümevarım) sonucu temel alternatifler ve bunların açığa çıkışlarının göreceli sıklıkları belirlenmektedir. Bilimin olasılıklı yasaları da temelde tümevarıma dayalı olan göreceli sıklığa dayanmaktadır. Tümevarımın açıklığından dolayı aynı derecede muhtemellik ya da yüksek derecede muhtemellik varsayımları fenomene ilişkin empirik veriler ışığında her zaman düzeltilmeye açıktır. Diğer taraftan, kapsayıcı yasalarda olduğu gibi olasılıklı yasalarda öngörü güçleri oranında doğrulanır ya da yanlışlanırlar. Öyle ki, istatistiksel olasılık önermeleri formundaki bilimsel önermeler ya da hipotezler, ilgili sonucun uzun soluklu göreceli sıklığının incelenmesiyle sınanırlar. Önermenin ya da hipotezin ortaya koyduğu (öngördüğü) olasılık ile gözlenen sıklık yaklaştıkça önerme/hipotez doğrulanır. O halde, olasılıklı önermeler formunda ifade edilen açıklamaların da bilimsellik ölçütü temelde sınanabilir olmalarıdır. Empirik zeminde tümevarım ile elde edilen yasaların öngörülleri yine empirik sınamayla doğrulanmaktadır. Bir başka deyişle, olasılıklı yasalar, yasaya bağlı olarak dile getirilen ifadenin gerçekliğe uyma olasılığını öne süren önerme formlarıdır. Bu olasılığın sınanması sonucu elde edilen empirik veriler gerçekliğe uygunluk oranının ölçütü konumundadır.

Olasılıklı ifadelerin yasa düzeyinde kabul edilebilmeleri için gözlemlenen sıklık ile ifadenin ya da hipotezin öne sürdüğü (öngördüğü) oran arasındaki sapmanın kabul edilebilirlik eşiğinin belirlenmesi bilim felsefesi açısından problemlidir. Hempel, belirlenen standartların bağlama ve araştırmanın amaçlarına göre değişebileceğini ifade etmekle beraber, hipotezin kabulü ya da reddinin pratikte yaratacağı değişikliğin de göz ardı edilmemesi gerektiğini öne sürmektedir (Hempel, 1966: 65). Örneğin, bir aşının deney aşamasında açığa çıkan aşuya bağlı ölüm sonucu, oranı ne kadar düşük olursa olsun bu aşının işe yararlığını öngören hipotezin yanlışlanması anlamına gelebilecektir. Oysa başka bir alanda, daha önce kullanılan benzetime başvuracak olursak, 'beyaz toplar'ı öngören fakat sonuç olarak yüksek oranda 'kırmızı toplar'la karşılaşan bir hipotez, belirli koşullar altında empirik araştırma

olanağı (bir başka deyişle empirik doğrulanabilirlik olanağı) açık olduğu sürece araştırmasına devam edebilecektir. Eğer bir gün öngördüğü görelî sıklıkla 'beyaz toplar'a ulaşabilirse hipotez doğrulanmış olarak kabul edilebilecek ya da öngöremediği fakat deneyler ve gözlemlerle tespit ettiği görelî sıklığa göre kendisini revize edecektir. Fakat, bir hipotez sınanabilirlik özelliğini taşıdığı sürece böylesi bir olanağa potansiyel olarak sahipken, bilim etkinliği içerisinde bu hipotezin sınanmasına kaçınıcı deneyden sonra son verileceği ya da kabul edilebilirlik (doğrulama) için belirlenecek öngörü ile empirik veriler arasındaki yakınlık oranının ne olması gerektiğine ve bu standartların belirlenmesinin ya da belirlenme sürecinin bilimselliğine ilişkin sorular tartışmaya açıktır. Fakat Hempel bağlamında pozitivizm için esas konunun, bir hipotezin (özellikle olasılıklı ifadeler öne süren bir hipotezin) kabulü ya da reddi için belirlenecek bu tarz standartlar olmadığını, daha başta o hipotezin bilimsel olarak kabul edilmesi için karşılaması gereken koşulların belirlenmesi olduğunu belirtmek bu çalışmanın sınırları açısından yeterli olacaktır. Pozitivizm için temel mesele bilimsel olan ile bilimsel olmayanı birbirinden ayırabilecek sınırlandırma ayracını belirleyebilmektir. Hempel bağlamında bu sınırlandırma ayracı 'sınanabilirlik' ya da 'doğrulananabilirlik' olarak öne çıkmaktadır.

4. Hempel'e Göre Bilimsel Kuramlar ve Kuram-İçi (İçsel) İlkelerin Uygunluk Kuramı Bağlamında Ele Alınması ve Kuramların Bilimsel Açıklamada Oynadıkları Rol

Hempel'in ve bu bağlamda pozitivizmin kuramları ele alışı, bu çalışmanın ilk bölümlerinde tartışılan uygunluk kuramının ontolojik boyutu ile yakından ilişkilidir. Hempel'e göre, bir sınıf fenomen üzerine çalışmalar, empirik yasalar formunda ifade edilebilen düzenli bir sistem açığa çıkarıyorsa, bu sistemsel açıklamaya kuram adı verilir. O halde, kuramlar doğadaki düzenlilikleri açıklamayı ve genellikle de fenomenin daha doğru ve daha derin anlaşılabilmesini hedeflerler. Kuram, fenomenin arkasında ya da temelinde yatan şeylerin (varlıkların ve süreçlerin) açığa vuruluşudur. Bu bağlamda, kuramın daha önce keşfedilmiş empirik düzenlilikleri açıklayabilmesi ve geleceğe ilişkin benzer düzenlilikleri öngörebilmesi anlamında, fenomenin arkasında yatan şeylerin ve süreçlerin kuramsal yasalar ya da ilkeler tarafından belirlendiği varsayılır (Hempel, 1966: 70). İşte tam bu noktada pozitivizm, bilimler için bir ideal olarak belirlediği kuramsallaşma hedefi ile deney ve gözleme konu olmayan şeyleri metafizik olarak adlandırıp bilimin ve anlamlılığın dışına atma tutumu arasında bir gerilim yaşamaktadır. Çünkü, bilimler kuramsallaştıkça empirik verilerle *doğrudan* bağı kaybetmekte, diğer bir deyişle empirik düzeyden uzaklaşmaktadırlar. Bununla birlikte kuramlar bilimsel açıklama için vazgeçilmezdirler. Fenomenin anlaşılması, araştırma alanında empirik yasaların tesis edilmesiyle başlar. Kuram, bu tür bir anlamada derinleşmesinden başka bir şey değildir. Bu derinleşmeyle, farklı fenomenler arasında sistematik düzenlilikler önerilir ve bu düzenliliğin altında yatan temel yasanın ifadesi olarak tek biçimliliğin izi sürülür. Örneğin, Kepler'in yasaları gezegen yörüngelerine ilişkin yaklaşık sonuçlar vermekteyken, bunun neden böyle olduğu ancak Newton'un kuramı ile açıklanabilmiştir. Kepler'in yasaları Güneş ve gezegen arasındaki ilişkiyi açıklarken öngöremediği sapmalar açığa çıkmıştır. Newton '*gravitasyon*'a dayalı olarak kütleli olan her cismin diğer nesnelere belirli bir çekim uyguladığını öne sürmüş ve

sadece Güneş ile gezegenler arasındaki ilişkiyi değil, belirli bir gezegene etki eden diğer gök cisimlerinin de çekim güçlerinin hesaba katılması gerektiği sonucuna ulaşmıştır. Sadece empirik yasalar düzeyinde kalmak, yaklaşık sonuçlar elde etmekten öteye gidememekte ve bilimin en önemli özelliklerinden biri olan öngörü gücünü zayıflatmaktadır. Oysa fenomenlere kuramsal yönelim daha uygun ve dakik sonuçlar ortaya çıkarmaktadır. Bu anlamda, doğa bilimleri, başarısını tanıdık empirik düzeyin altına inmesiyle kazanmıştır. Fakat, kuramlar böylesi başarılar gösterirken diğer taraftan deney ve gözleme konu olmayan öğelere gönderimde bulunan terimler içermektedirler. O halde karşı karşıya kalınan sorun, yüksek kuramsallaşma düzeyinde bilimsel olan ile metafizik olan arasındaki farkın nasıl ortaya koyulabileceğidir.

Hempel'e göre, bilimsel bir kuramın formüle edilmesinde kullanılan iki tür ilke vardır. Bunlardan ilki, kurama özgü olan temel öğeleri, süreçleri ve bunların uydukları varsayılan kuramsal yasaları belirleyen içsel ilkelerdir (*internal principles*). İkinci tür ilkeler ise kuram tarafından öne sürülen (tanımlanan) öğeleri ve süreçleri tanışık olunan ve kuramın açıklamayı hedeflediği empirik fenomenlerle nasıl ilişkili olduklarını gösteren köprü ilkelerdir (*bridge principles*) (Hempel, 1966: 72). İçsel ilkeler kurama özgü ve onun tarafından varsayılan şeyler ve süreçlere ilişkindirler ve bunlara gönderimde bulunan kuramsal kavramlarla (*kuramsal gözlemlenemezler*) ifade edilirler. Fakat bu kuramsal ilkelerin, bilimselliğin koşulu olan sınanabilirliğe konu olabilmesi için önceden tanışık olunan, deney ve gözleme konu olabilen ya da olabilecek şeylerin terimlerinde ifade edilebilmeleri, bir başka deyişle de nasıl gözlemleyebileceğimizi ve ölçebileceğimizi bildiğimiz şeylerin terimleri (*deneysel gözlemlenebilirler*) ile ilişki içinde olmaları gerekmektedir. Bu gereği sağlayan ilkeler köprü ilkelerdir ve onlar olmaksızın kuramın açıklayıcı gücü olmayacaktır. Çünkü bilimsel açıklama, daha önce de ifade edildiği gibi uygunluk ve sınanabilirlik koşulunu karşılamak zorundadır. Bununla beraber, köprü ilkeler her zaman *kuramsal gözlemlenemezler* ile *deneysel gözlemlenebilirler* arasında bağlantı kurmazlar. Bazı durumlarda iki farklı *kuramsal gözlemlenemez* arasında da bağ kurabilirler. Fakat bu durumda, bağ kurulan kavramın daha önce kabul edilmiş bir kurama ait olması ve o kuramın gözlem ve ölçüleriyle de bağlantılandırılabilmesi gerekmektedir. Böylelikle bir kuramın doğrulanabilirliği, başka bir kuramın ve onun kapsadığı deneysel gözlemlenebilirler dolayımında yapılabilmektedir. Böylelikle bir kuramın bilimsellik ölçütü olarak kendi terimleri üzerinden doğrudan doğrulanabilirlik koşulu yumuşatılmaktadır.

Hempel ile pozitivizmin doğrudan doğrulama ilkesi yumuşatılmakta fakat terk edilmemektedir. Kuramların bilimsellik koşulu, empirik dünya ile başka kuramlar üzerinden de olsa temas edebiliyor olmasıdır. Bu temasın derecesi, kuramın ortaya koyduğu şeylerden, süreçlerden ve bunları idare ettiği varsayılan yasalardan türetilen sonuçların uygunluk ve hassaslık derecesiyle orantılıdır. Örneğin, Newton kuramı hareket ve çekim yasalarıyla açıklanan belirli varsayımlar içermekte, bu varsayımlara bağlı olarak verili bir kütlede ve konumdaki fiziksel bir nesnenin diğer nesnelerin hızlarını, konumlarını nasıl etkileyeceğini yüksek hassaslık derecesinde öngörebilmektedir. Bu öngörüler deney ve gözleme açıktır; çünkü konum, hız, kütle gibi gözlemlenebilir ve ölçülebilir durum ve süreçlere gönderimde bulunmaktadır. Öngörülerin empirik tespiti kuramın başarısını gösterecektir. Fakat bu hassaslık derecesi ne kadar arttırılırsa arttırılsın, kuramsal terimlerin gönderimde bulunduğu kuramsal nesnelerin (*kuramsal gözlemlenemezler*) varlıklarıyla ilgili bir çıkarıma izin verip

vermedikleri konusu sorunsal olarak kalmaktadır. Örneğin, ‘atom adı verilen kuramsal nesnelere doğada aktüel varlığa sahip midirler?’ sorusunun olumlu yanıtı atom kuramının başarılarına dayalı olarak verilebilir mi? Bertrand Russell da benzer bir bağlamda *katı veriler* olarak adlandırdığı ve *eleştirici düşüncenin eritici etkisine dayanabilen veriler* olarak tanımladığı duyunun tikel olgularından, onların dışında bir şeyin varoluşunun çıkarılabileceği olup olmadığını sorgular. Ona göre, “*doğrulama, her zaman, beklenen bir duyuru-verisinin doğması demektir*” (Russell, 1996: 77). Kuramsal bir ilkenin doğrulanması, onun öngördüğü bir empirik verinin açığa çıkması ise bu geçerli ve tutarlı bir yaklaşımdır. Fakat, etkilerinin değil de doğrudan kendisinin gözlemlenemediği kuramsal şey ya da sürecin varlık statüsü ne olacaktır? Bu, sorgulama –doğrulamacı delil arayışı- bağlamındaki esas soru, “katı verilerimiz dışındaki herhangi bir şeyin varlığı bu verilerden çıkarımla öne sürülebilir mi?” sorusudur.

Hempel bağlamında pozitivizmin yanıtı, kuramsal açıklama ile ontolojik gerçeklik görünüş ayırımının temellendirilemeyeceği ya da bilimsel açıklama modeliyle böylesi bir ontolojik görüşün karıştırılmaması gerektiğidir. Kuramsal açıklama ne tanıdık şeylerin (empirik gerçekliğin) ‘gerçekten orada olmadığını’ göstermeye çalışır ne de böyle bir sonuç doğurur. Atom kuramı, masanın katı ve sert bir cisim olarak varolmadığını ortaya koymaz. Aksine, makro düzeydeki özelliklere neden olan mikro süreçleri açığa çıkarmaya çalışır. İçerdiği köprü ilkelerle, esas olarak açıklamaya çalıştığı makro düzeyle bağını korumaya devam eder (Hempel, 1966: 78). Bağın koptuğu noktada metafizik başlayacaktır. Fakat salt gözlemlenebilir fenomen düzeyinde kalındıkça açıklayıcı genel yasaların formüle edilebilmesi olanaksızlaşmaktadır. Bilim ve ona bağlı olarak da bilimsel açıklama ilerlemesine devam edebilmek için gözlemlenebilir fenomen düzeyiyle bağını koparmadan, bu düzeyin derinliklerine inmek zorundadır.

Sonuç

Bu çalışmanın ilk bölümünde de belirtildiği gibi, bilgi ile nesnesi arasında bilginin niteliğine ilişkin belirleyici bir ilişki olduğu düşüncesi Platon’dan bu yana epistemolojinin temel kabullerinden biri haline gelmiştir. Buna göre, özellikle Antik Yunan düşüncesinde ontolojik değişmezlik arayışı, bilginin temel niteliği olan ‘doğruluk’ kavramını da görelilikten uzaklaştıracak biçimde belirlemiştir. Nesnesine uygun olan bilginin, nesnesinin gereği olarak değişmez ve her zaman için doğru değerini taşıması beklenmiştir. Bu yaklaşım, bilgi için sağlam bir zemin arayışıdır. Benzer bir kaygı, modern felsefe ile birlikte Varlık terimlerinden Özne terimlerine kayarak, özne temelli bir kesinlik arayışına dönüşmüştür. Amaç, bilgi için temel oluşturabilecek sağlam zemini bu kez öznedeki tesis edebilmektir. Böylelikle Platoncu anlamda aşkın bir dünyadan öznenin zihnine taşınan idealar, dış dünyanın bilgisinin de temeli konumuna getirilmiştir. Modern felsefede bu idealerin zihne nasıl geldiği tartışması bağlamında, idealerin dış dünyadaki nesnelere ait niteliklerin deneyim sonucu zihne yansması ya da deneyime uygun izler bırakması sonucu kazanıldığı ve deneyim öncesi zihnin hiçbir ideaya sahip olamayacağı temel kabulü ile modern felsefenin önemli bir kanadını oluşturan empirizm açığa çıkmıştır. Empirizm için de doğruluğun ölçütü deneyimle ulaşılan dış dünya ile yine deneyim ile elde edilmiş idealara

gönderimde bulunan dilsel ifadelerin uygunluğudur. Görüleceği üzere, iki kutuplu bir ilişkiyi temel alan uygunluk kuramı Antik Yunan'da olduğu kadar modern felsefede de 'doğruluk'un tanımı ve belirlenmesi için önceliklidir.

Doğruluk, ifadenin (önermenin) gerçekliğe uygunluğu biçiminde iki kutuplu olarak tanımlandığında, doğruluğun hangi araçlarla ya da yöntemlerle denetlenebileceğine, bu araç ve yöntemlerin ne kadar güvenilir olduklarına ya da nasıl haklılandırılacaklarına ilişkin sorular, felsefi anlamda doğruluk ölçütü sorununa ve ölçütün belirlenmesine öncel olarak 'gerçeklik'in ne'liği problemine neden olmuştur. Bu anlamda, uygunluk kuramını örtük ya da açık olarak kabul eden her epistemolojik yaklaşım, temelde ontolojik olan bir 'gerçeklik problemi' ile de yüzleşmek durumundadır. Bu nedenle, 'güncel' pozitivist yaklaşım örtük olarak 'geleneksel' 'gerçeklik problemi' sorununu da içerisinde taşır. 19. yüzyılda pozitivism kendisine öncelikli konu olarak bilgiyi, özde ise 'bilimsel bilgi'yi aldığı anda, temelde 17. – 18. Yüzyıl empirizm akımının temel kabullerini ve problemlerini de devralmış olmaktadır. Bir anlamda 18. yüzyılda bilgi anlayışındaki değişime de bağlı olarak felsefeden bağımsızlaşan ve kendi yöntemini belirleyen bilim etkinliğinin göstermiş olduğu başarı, bilimin ve bilimsel bilginin doğasının temel bir felsefi ilgi konusu olmasına neden olmuştur. Böylelikle pozitivism bağlamında felsefenin esas konusu bu başarının nedenlerini anlayabilmek, açıklayabilmek ve olanaklıysa diğer alanlara yansıtılabilmek haline almıştır. Doğrudan konu edinilen bilgi olduğundan, bilginin ontolojik boyutu örtük olarak geri planda kalmış ve hatta ontolojinin kendisi temelde başarısını kanıtlamış olan fizik biliminin konusu olarak kabul edilmeye başlanmıştır. Bu kabule göre fizik biliminin konu edindiği ve açıklamaya çalıştığı maddi gerçeklik (madde ve enerji) gerçekliğin kendisidir ve felsefenin bu gerçeklik üzerine doğrudan söyleyebileceği bir sözü yoktur. Bu dönemde felsefe, 18. Yüzyılda büyük başarı kazanmış bilimin ve bilimsel bilginin incelenmesi sonucu elde edilen ölçütlere göre, tüm kuramların ya da bilgi iddialarının bilimsellik ölçütüne göre denetlenmesi görevini üstlenmiştir. Bu bağlamda bilginin ayırıcı niteliği olarak belirlenen doğruluk, aynı zamanda doğrulanabilir olmayı bilimselliğin ölçütü ve temel niteliği haline getirmiştir. Bu nedenle *doğruluk* ve *doğrulanabilirlik* pozitivism için temel kavramlardır. Bu kavramların anlamlandırılması için öncelikli olarak başvuru olan kuram ise uygunluk kuramı olmuştur. Çünkü pozitivist düşünürlerce 18. yüzyılda bilimin gösterdiği başarının ardında, bilimin doğrudan duyularla ulaşılabilen gerçekliğe yönelmesi, sadece onu konu edinmesi ve yönteminin hemen her aşamasında bu gerçekliğe başvurması olduğuna inanılmaktadır. Bilimin konusu, *kendi gerçek sınırlarına indirgenmiş olgulardan* başka bir şey değildir. Bir ifade ya da önerme hakkında olduğu olguya uygunluk gösteriyorsa doğru değerini almaktadır. Bu kabul ile birlikte, pozitivism doğrudan kendi konusu olmasa bile ve hatta ilk dönemlerinde bu yönde hiçbir eleştiriyile karşılaşmamış olmasına karşın uygunluk kuramının felsefe tarihinden gelen problemlerini devralmış olmaktadır.

Uygunluk kuramının ontolojik boyutundan kaynaklanan problem, pozitivismin düşünce akışı içerisinde özellikle kuram, kuramsal terimler ve kuram seçimi tartışmaları ile olgunlaşarak bilim felsefesi bağlamında Kuhn'un "*paradigma değişiklikleri bilim adamlarının, araştırma ile bağlanmış oldukları dünyayı farklı şekilde görmelerine neden olur*" (Kuhn, 2000: 175) sözüyle belirginleşmiştir. Kuram öncesi, kuramın açıklaması gereken katı olguların varolup olmadığına ya da her kuramın daha önce

'görülemeyen' yeni olgu belirlenimlerinin kurgulanması anlamına gelip gelmediğine yönelik tartışma uygunluk kuramının ontolojik boyutunun ('doğrulamacı delil') tartışılmasından başka bir şey değildir.

Hempel bağlamında pozitivizm yukarıda değinildiği gibi ontolojiyi doğrudan kendisine konu edinmezken, kuramdan bağımsız gerçekliği, bir kurama sahip olabilmenin ön koşulu olarak görür. Bilimin amacı, bu gerçekliği, bir başka deyişle fiziksel dünya fenomenlerini açıklamaktır. Bu açıklamanın bilimsel bir nitelikte olabilmesi için en önemli koşul ise sınanabilirlik, yani açıklama yönünde açıklanan gerçekliğe başvuru olanağının açık olmasıdır. Bununla birlikte Hempel, olasılıklı açıklama modelini de bilimsel bir açıklama olarak kabul etmekte ve bu modelin açığa çıkardığı 'olasılıklı yasalar'ı bilimsel yasalar olarak görmektedir. Böylelikle tümevarıma dayalı bir modeli kabul etmiş olmakla tutarlı olarak gerçekliğe uygunluğun belirli bir olasılık dahilinde olduğunu da kabul etmektedir. Bu yaklaşım Comte'un "*pozitif sistemin durmadan yaklaştığı olgunluk –her ne kadar bu olgunluğa ulaşmayı asla düşünmediği olası ise de- örneğin yerçekimi gibi tek bir olgunun özel durumları olarak gözlemlenebilen değişik fenomenlerin hepsini ele alabilmek olacaktır*" (Comte, 2001: 34) [vurgu bana ait.] ifadesi ile de tutarlıdır. Uygunluğun düzeyinin belirlenmesi, olasılıklı yasaların öngörülerinin yine empirik yöntemlerle saptanması ile gerçekleştirilir. Diğer bir deyişle, bilimsel bir yasanın gerçekliğe uygunluğu, öngörülerinin empirik olarak tespit edilmesi ve bu tespitin niceliksel hassaslığının derecesiyle belirlenmektedir. Bununla birlikte, üçüncü bölümde değinildiği gibi, hipotez aşamasındaki bir kuramın gerçekliğe ilişkin öne sürdüğü bir öngörünün bir yasa düzeyine yükselebilmesi için karşılaması gereken göreceli sıklığının nasıl ve hangi ölçüte göre belirlenmesi gerektiği sorunu bilim felsefesinin sonraki dönem tartışmalarına konu olmuştur. Hempel bağlamında ise sorun, hipotezin kendisinin bilimsellik ölçütünün ne olduğudur. Öncelikli olarak belirlenmesi gereken, öne sürülen hipotezin uygunluk derecesinin hangi ölçütüyle karşılaştırılacağı değil, hipotezin bilimsel olup olmadığıdır.

Bu çalışmada ele alınan ve Hempel'in üzerinde önemle durduğu son konu ise, yine doğruluk ve doğrulanabilirlikle ilişkili olarak, *kuramsal terimlerin (kuramsal gözlemlenmezler/içsel ilkeler)* varlık statüsüdür. Kuramların bilimsel açıklama için oynadıkları özsel rolün altını çizen Hempel, bir kuramın iki tür ana ilkededen ya da terim türünden oluştuğunu öne sürmektedir. Bunlardan ilki olan kuramsal terimler kurama özgü ve onun tarafından varsayılan ve gözlemlenen fenomenlerin daha derin anlaşılabilmesi için kullanılan terimlerdir. Bunların göndergesi doğrudan deneyimlenebilir olmadığı için, metafiziği dışlamayı amaçlayan pozitivist yaklaşım için kuramların bu tür terimleri problemleri bir alan olarak görülmektedir. Hempel, bu tür terimlerin *köprü ilkeler* adını verdiği ve kuramsal terimleri gözlemlenebilir ya da ölçülebilir olan şeylerle ilişkilendiren terimler dolayımında denetlenebilir hale geldiğini öne sürmektedir. Böylece, kuramsal terimler ile metafizik terimler dolayımında da olsa gözlemlenebilir gerçeklikle ilişkili olmak bağlamında ayırt edilmektedir. Görüleceği üzere, Hempel'in öncelikli sorunu, kuramlar ve kuramsal terimler bağlamında da bilimsellik ölçütünün ne olduğudur.

Pozitivizm belirli bir olgunluğa gelinceye kadar Comte'un ortaya koyduğu bilimsellik ölçütü arayışını temel sorun olarak benimsemiştir. Bu aşamada pozitivizm benimsemiş olduğu doğruluğun uygunluk kuramının felsefe tarihinden getirdiği

problemlerin bir kısmını askıya alabilmiştir. Bununla birlikte yine pozitivist akım tarafından belirlenen ‘kuramsallaşma ideali’ gerçekleştikçe, yüksek dereceli (empirik dünyaya doğrudan gönderimi olmayan) kuramların niteliği tartışma konusu haline gelmiştir. Hempel, bu bağlamda bilimsellik ölçütünden vazgeçilmeden yumuşatılması yoluna gitmiş, bilimsel açıklama modeline olasılıklı açıklamayı, kuramsal ilkelerin köprü ilkeler dolayımında doğrulanabilirliğini ve hatta bir kuramın kabul edilmiş bir diğer kurama bağlantılandırıldığı sürece bilimsel olarak kabul edilebileceği anlayışını geliştirmiştir.

Bu çalışmada, kökeni Antik Yunan’a dayanan uygunluk kuramının ortaya çıkardığı sonuç ve sorunların pozitivism ve Hempel bağlamında nasıl evrildiği irdelenirken, pozitivism ve bilim felsefesinin felsefe tarihinin sorunlarını devraldığı ve yeni koşullar altında bu sorunlarla yeniden yüzleştiği görülmüştür. Ulaşılan sonuç, bunun felsefi anlamda bir yinleme olmadığı, epistemolojiden *bilgi kuramına* doğru bir ‘evrilme’ olduğu yönündedir. Bilim felsefesinin Carnap, Popper, Kuhn ve özellikle sonrasındaki tartışması ise ne salt epistemoloji ne de salt bilgi kuramı perspektifindedir. Varılan nokta, bilime yöneltilen post-modern eleştiriler ve bilimin bunlara yanıtıdır. Bu nokta Antik Yunan’dan pozitivism ve oradan da günümüze varan ‘bilgi’ tartışmasının ulaştığı aşamadır. Görülmektedir ki bu aşamada uygunluk kuramına bağlı bir bilim felsefesi ya ontolojik sorunları askıya alma tutumundan vazgeçerek bu sorunu da konu edinecek ya da bilimin salt sonuçlarını ölçüt olarak kabul eden pragmatik bir tutum sergileyecektir.

Kaynaklar

- ALSTON, W. P. (1996), *A Realist Conception of Truth*, New York: Cornell University Press, Ithaca.
- ARISTOTELES (1996), *Metafizik*, çev. Ahmet Arslan, İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- COMTE, A. (2001), *Pozitif Felsefe Kursları*, çev. Erkan Ataçay, İstanbul: Sosyal Yayınları.
- HEMPEL, C. (1966), *Philosophy of Natural Science*, New Jersey (USA): Prentice-Hall Inc.,
- KUHN, T. (2000), *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*, Çev. Nilüfer Kuyaş, İstanbul: Alan Yayınları.
- MOORE, G. E. (1962) “Proof of an External World”, *Philosophical Papers*, New York: Collier Books.
- PLATON (1999), “Sofist”, *Diyaloglar 2*, s. 271 – 358, çev. Ömer Naci Soykan, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- RUSSELL, B. (1996), *Dış Dünya Üzerine Bilgimiz*, çev. V. Hacıkadıroğlu, İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- SEARLE, J. R. (2005), *Toplumsal Gerçekliğin İnşası*, çev. M. Macit, F. Özpilavcı, İstanbul: Litera Yayınları.
- SEARLE, J. R. (2006), *Zihin Dil Toplum*, çev. Alaattin Tural, İstanbul: Litera Yayınları.
- TEPE, H. (2003), *Felsefede Doğruluk ya da Hakikat*, Ankara: İmge Kitabevi.